

Project Kiesrecht en Hulp bij Stemmen

Onderzoek naar hulp in het stemhokje

Hoai-Thu Nguyen
Aalt Willem Heringa

Maastricht, augustus 2018

MONTESQUIEU
INSTITUTE

MONTESQUIEU INSTITUUT

Maastricht University

Project Kiesrecht en Hulp bij Stemmen

Onderzoek naar hulp in het stembokje

A. De vraag

Aanleiding tot het onderzoek

De minister van BZK heeft toegezegd om samen met (belangen)organisaties te bezien of en op welke manier stembureau-leden in het stembokje bijstand mogen gaan verlenen aan mensen met een verstandelijke beperking. De Tweede Kamer wordt hierover voor het einde van dit jaar (2018) geïnformeerd. De betrokken organisaties zijn onder meer de Kiesraad, Ieder(in) en het College voor de Rechten van de Mens.

Doel van het onderzoek

Voor een ronde tafelgesprek met betrokken organisaties is meer inzicht nodig in enkele van de ons omringende landen over de wijze waarop zij omgaan met het kiesrecht en het eventueel hulp bieden aan mensen met een verstandelijke beperking. Het doel van deze inventarisatie is naast het verkrijgen van inzicht ook het ophalen van inspirerende voorbeelden.

Planning

Het ronde tafelgesprek met (belangen)organisaties vindt na het zomerreces plaats. De rapportage van de inventarisatie moet daarom voor 1 september 2018 zijn aangeleverd.

Wat weten we al?

In België en Frankrijk is assistentie in het stembokje aan personen vanwege een (lichamelijke of verstandelijke) handicap mogelijk. In Duitsland en Ierland is, zoals in Nederland, alleen assistentie aan personen met een lichamelijke handicap mogelijk. In België gaat het wettelijke voorschrift over de mogelijkheid van assistentie vergezeld van aanvullende bepalingen. De kieswetgeving van België houdt rekening met situaties in het stemlokaal waarbij de echtheid of de ernst van de aangevoerde handicap door anderen wordt betwist. In die gevallen moet het stembureau zijn beslissing gemotiveerd verantwoorden in het proces-verbaal van de stemming.

Onderzoeksvragen en -opzet

Oostenrijk en Noorwegen kunnen inspirerende voorbeelden zijn omdat daar de reikwijdte van het kiesrecht groot is en hulp in het stembokje onder voorwaarden is toegestaan.

De vraag was dan ook om hiervan een (niet al te uitgebreide) internationale vergelijking laten maken (voorstel: Oostenrijk, Noorwegen, overige Scandinavische landen, VK, Duitsland), waarin de volgende vragen aan bod komen:

- Wie mogen er stemmen? Reikwijdte van het kiesrecht.

- Hoe wordt de toegankelijkheid van de verkiezingen voor mensen met een verstandelijke beperking bevorderd in andere landen? Wat zijn de aanvullende maatregelen voor toegankelijke verkiezingen? Bij voorbeeld via informatie voorziening of lesprogramma's.
- Is er hulp mogelijk? Voor welke groepen en hoe is dat gedefinieerd?
- Op welke manier kan hulp geboden worden?
- Waar vindt die hulp plaats, buiten of in het stembokje?
- Wie mag helpen?
- Wie houdt toezicht op de uitvoering van de maatregel?

De inventarisatie kan gedaan worden op basis van openbare bronnen, eventueel aangevuld met een beperkt aantal telefonische interviews.

Achtergrondinformatie hulp in het stembokje

Artikel 29 van het VN-gehandicaptenverdrag verplicht de bij het Verdrag aangesloten staten ertoe kiezers met een handicap, waar nodig, op hun verzoek ondersteuning toe te staan door een persoon naar eigen keuze. Nederland heeft bij de bekrachtiging van het Verdrag een interpretatieve verklaring afgelegd bij dit artikel, die inhoudt dat de term 'ondersteuning' moet worden opgevat als ondersteuning *buiten* het stembokje.

De Kieswet staat hulp in het stembokje immers niet toe vanwege het stemgeheim en het risico van beïnvloeding van het stemproces. Een uitzondering wordt gemaakt voor kiezers met een lichamelijke beperking (bijvoorbeeld ziekte van parkinson of blindheid); zij kunnen zich laten bijstaan door een persoon naar keuze.

De minister van BZK heeft in de Kamerbrief 'Toegankelijkheid verkiezingsproces' aangekondigd de komende periode in gesprek te gaan met de relevante (belangen)organisaties om te verkennen op welke manier deze hulp mogelijk gemaakt kan worden. Omdat leden van het stembureau neutraal moeten zijn, staat het de minister van BZK voor ogen dat deze hulp door stembureauleden wordt geboden. Ook dit is onderwerp van gesprek.

De mogelijke consequentie is overigens dat hulp in het stembokje moet worden toegestaan aan *iedereen* die daarom vraagt, en dus niet alleen aan verstandelijk beperkte kiezers. Het stembureau is immers geen autoriteit die kan vaststellen of een kiezer al dan geen verstandelijke beperking heeft.

B. Het uitgevoerde onderzoek

De landen die conform de onderzoeksvraag zijn nagelopen zijn: Denemarken, Duitsland, Finland, Noorwegen, Oostenrijk, Verenigd Koninkrijk, Zweden.

Aan de vragen zoals die gesteld zijn door de minister van BZK zijn door de onderzoekers nog enkele toegevoegd teneinde een goed beeld te kunnen krijgen.

- De eerste is hoe het stembiljet eruit ziet en wat het uitbrengen van de stem precies inhoudt. Dat is in sommige landen/bij sommige verkiezingen nu eenmaal eenvoudiger dan bij andere. Het komt ons voor dat inzicht daarin goed is als sub-vraag bij de vraag naar de reikwijdte van het stemrecht omdat dit ook de mate van hulp aan kiezers met een beperking bepaalt.

- De tweede vraagt nog specifiek naar welke vorm van hulp eventueel is omschreven: toelichting, fysieke hulp, voorlezen van het formulier, invullen door de hulp e.d.
- De derde vraagt tevens naar het bestaan van een procedure ter plekke, in het stembureau, indien gevraagd wordt om bijstand.
- De vierde vraagt naast de aanvullende voorzieningen van hulp, naar eventuele specifieke stembiljetten met een groter lettertype, een stemhokje dat is aangepast aan slechtzienden, rolstoelgebruikers.

Hoewel dit onderzoek zich louter richt op hulp aan kiezers met een verstandelijke beperking: dus niet aangaande mensen met een fysieke beperking, dan wel (partieel) ongeletterden, of mensen met dyslexie, is het ons inziens wel nodig die laatste aspecten, wanneer en waar het wordt aangetroffen te beschrijven, zodat een volledig beeld ontstaat. Vaak wordt er, zo is gebleken, ook niet echt een onderscheid gemaakt tussen fysieke of geestelijke beperking. Daarbij in acht nemend dat de hoofdvraag en toespitsing zich richten op mensen met een verstandelijke beperking.

Method

Qua methode zullen we de desbetreffende regelingen in de betrokken landen kort analyseren en beschrijven, alsmede de praktijk dienaangaande zoals beschreven in wetgeving en literatuur, aangevuld waar nodig met interviews (skype/telefoon, E-mail vragen) aan contacten in de genoemde landen.

Kortom, het onderzoek omvatte het detecteren, beschrijven en analyseren van de van toepassing zijnde wetgeving en regelgeving; dat is inclusief kort een aanduiding van het kiesrecht, de wijze van stemmen (brief, volmacht e d).

Een analyse van en beschrijving van praktijk, de implementatie in de realiteit, een analyse van aantallen en van omvang en eventuele struikelblokken, vallen buiten deze invulling en buiten het korte bestek van deze beknopte vergelijkende scan. Dat zou namelijk veel meer tijd kosten omdat dan contact had moeten worden gelegd en afspraken hadden moeten worden gemaakt met de desbetreffende kiesraden en andere relevante instanties om achter de empirische gegevens te komen. Gelet op de zomervakantie en de specifieke onderzoeksopdracht is zulks voor deze quick scan niet gedaan.

Het onderzoek is uitgevoerd via toegang tot openbaar toegankelijke bronnen (wetgeving, Internet, rechtspraak via internet en rechtspraak overzichten, wetgevingscompilaties en wetgevingsgeschiedenis). Indien en voor zover die bronnen niet eenvoudig openbaar vindbaar en/of toegankelijk zijn, zijn in de geselecteerde landen contacten gelegd om de bronnen kunnen aan te boren en te begrijpen, dan wel zijn de bevindingen kort voorgelegd aan collegae aldaar voor verificatie.

Voor de bevindingen per land (waar we citeren uit nationale regelingen en bronnen) hebben we met het oog op een brede toegankelijkheid gekozen voor Engelstalige teksten indien beschikbaar.

Waar we spreken over hulp/assistentie bij het stemmen/uitbrengen van de stem doelen we op hulp in het stemhokje bij activiteiten als het voorlezen, uitleggen van het stembiljet, het daadwerkelijk helpen bij/aankruisen van het stembiljet, hulp bij het

vouwen van het formulier, tot en met het daadwerkelijk stoppen van het stembiljet in de stembus.

C. De landen (Denemarken, Duitsland, Finland, Noorwegen, Oostenrijk, Verenigd Koninkrijk, Zweden)

DENEMARKEN

1. (De reikwijdte van) het kiesrecht

Ingevolge §29 van de Deense grondwet en section 1(1) van de Folketing Elections Act, is iedere Deense burger gerechtigd om te stemmen, wanneer hij/zij de leeftijd van 18 jaren heeft bereikt en permanent ingezetene in Denemarken is, tenzij hij/zij buiten staat is verklaard om de eigen zaken te behartigen en handelingsonbekwaam is en in het bezit van een voogd als bedoeld in section 6 van de Guardianship Act. De Guardianship Act voorziet in verschillende vormen van voogdij voor mensen die vanwege een geestelijke ziekte niet in staat zijn de eigen zaken te behartigen. In verband met een voogdijschap inzake economische zaken kan de betrokkene ook zijn/haar handelingsbekwaamheid worden ontnomen als dat nodig is ‘in order to prevent him or her from exposing assets, income or other economic interests or danger to deteriorate significantly or in order to prevent economic exploitation pursuant to section 6 of the Guardianship Act’.¹ Section 1(2) van de Election Acts regelt overigens wie geacht wordt permanent ingezetene te zijn.

2. Hoe ziet het stembiljet er uit?

Section 43 van de Elections Act bepaalt dat het stembiljet de namen en afkortingen van alle partijen bevat, waarvan kandidaten zijn in de multimember constituency. De partijen staan in alfabetische volgorde. Verder staan de kandidaten opgesomd. Kandidaten van een partij zijn bij elkaar in een apart vak voor de desbetreffende partij, terwijl onafhankelijke kandidaten eveneens samen in een apart vak staan, en wel in alfabetische volgorde.

3. Hoe wordt de toegankelijkheid van de verkiezingen voor kiezers met verstandelijke beperkingen in Denemarken bevorderd? Zijn er aanvullende maatregelen aangaande de toegankelijkheid van verkiezingen, bij voorbeeld via informatie of lesprogramma's?

Section 45(3) van de Elections Act bepaalt dat in ieder stembureau aankondigingen moeten worden opgehangen waarop alle namen van de kandidaten en de partijen staan zoals ze ook op het stembiljet zijn opgenomen.

¹ http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/29809/ER_2013_07-DK-FRACIT.pdf?sequence=1, p. 4

4. Is hulp mogelijk? Voor welke groepen kiezers en hoe worden die gedefinieerd? Welke vormen van hulp zijn in de regels beschreven: bij voorbeeld: uitleg, fysieke hulp, voorlezen van het formulier/stembiljet, het zetten van het kruis op het stembiljet, dwz het echte uitbrengen van de stem?

Algemeen vindt de stemming plaats in het stembokje, dat alleen door de kiezer mag worden binnen gegaan (Section 48 van de Elections Act). Section 49(1) echter bepaalt dat stemmers die vanwege een beperking, slechte gezondheid of vanwege soortgelijke redenen niet in staat zijn een stembureau of stembokje binnen te gaan dan wel anderszins niet op de voorgeschreven wijze hun stem kunnen uitbrengen, assistentie mogen vragen om hun stem uit te brengen. Dit kan dan aanleiding zijn voor noodzakelijke wijzigingen in de voorgeschreven procedures en kan ook inhouden de mogelijkheid om direct buiten het stembureau de stem uit te brengen. Sections 49(2) en (3) bepalen dat een assistentie bij het stemmen wordt gegeven door twee ‘polling supervisors’ (burgers verkozen als verantwoordelijken voor het stemproces en de telling van de stemmen) of benoemde electors (staan de polling supervisors bij). In de plaats van de supervisors of ‘electors’ kan de kiezer ook de assistentie inroepen van iemand van zijn keuze, met uitzondering van kandidaten in een multi-member kiesdistrict. In ieder geval, assistentie bij het aankruisen van het stembiljet mag alleen worden gegeven als de kiezer in staat is om direct en ondubbelzinnig aan de assistentie aan te geven op welke partij of kandidaat hij/zij zijn/haar stem wil uitbrengen (section 49(4) van de Elections Act).

In Denemarken is het ook mogelijk voor kiezers om eerder hun stem uit te brengen (section 53 van de Elections Act). Dit is bij voorbeeld van toepassing op kiezers die in een ziekenhuis zijn opgenomen, maar ook op kiezers in verzorgingstehuizen of tehuizen voor ouderen of op kiezers die niet thuis wonen en de gemeente zorgt voor hun individuele hulp, zorg en verzorging waar zij vanwege een fysieke of geestelijke belemmering speciale behoeften hebben (section 54 van de Elections Act). Kiezers die vanwege een ziekte of beperking niet naar het stembureau kunnen komen mogen van te voren thuis stemmen wanneer er de gelegenheid is geschapen om te stemmen in een van de tehuizen/instellingen/accommodaties zoals eerder vermeld (section 54(4) van de Elections Act).

5. Hoe kan hulp worden ingericht? Waar kan hulp plaatsvinden, buiten of ook in het? Is er een specifieke procedure van toepassing in het stembureau? Zijn er aparte stembiljetten met een groter lettertype, een stembokje dat is ingericht voor visueel beperkten, dan wel een stembokje geschikt voor rolstoelen?

Ingevolge section 47a van de Elections Act kan een kiezer zijn stem uitbrengen op de dag van de verkiezingen, na een daartoe gedaan verzoek, bij een ander stembureau, dan waar hij/zij is ingeschreven volgens het kiesregister, van het nomination district (een kiesdistrict als onderdeel van een constituency) in de gemeente waar hij/zij woonachtig is. In het geval van het uitbrengen van een stem van te voren (zie hiervoor), dat dient te gebeuren voor twee ‘vote receivers’: lokale overheidsfunctionarissen of functionarissen van de instelling (section 55 van de Elections Act).

6. Wie kan helpen?

Sections 49(2) en (3) van de Elections Act specificeren dat assistentie bij het uitbrengen van de stem kan worden verzorgd door twee ‘polling supervisors’ or ‘appointed electors’ of door een persoon naar keuze van de kiezer, uitgezonderd kandidaten voor een politieke partij in een multi-member district. Verder eisen zijn er niet door de wetgever gesteld.

7. Wie houdt toezicht op de uitvoering van bovenbedoelde voorschriften?

Voor ieder kiesdistrict zijn minimaal 5 en maximaal 9 ‘polling supervisors’ verantwoordelijk voor de goede gang van zaken bij het stemmen (section 29 van de Elections Act).

DUITSLAND

1. (De reikwijdte van) het kiesrecht

De hoofdregels aangaande algemene verkiezingen en het stemrecht in Duitsland zijn neergelegd in art. 38 van de Duitse Grondwet (*Grundgesetz* – GG), dat als volgt luidt:

- (1) Members of the German Bundestag shall be elected in general, direct, free, equal and secret elections. They shall be representatives of the whole people, not bound by orders or instructions, and responsible only to their conscience.
- (2) Any person who has attained the age of eighteen shall be entitled to vote; any person who has attained the age of majority may be elected.
- (3) Details shall be regulated by a federal law.

De federale kieswet (*Bundeswahlgesetz* – BWahlG) bepaalt verder wie gerechtigd is om te stemmen. Ingevolge §12(1) BWahlG hebben alle Duitsers als bedoeld in art. 116 GG het recht om hun stem uit te brengen, mits zij op de dag van de verkiezingen

1. De leeftijd van 18 jaar hebben bereikt,
2. Gedurende minimaal drie maanden woonachtig zijn geweest in Duitsland, en
3. Niet ingevolge §13 uitgesloten zijn van het kiesrecht.

Mits ook aan de andere voorwaarden is voldaan, zijn Duitsers, die woonachtig zijn buiten het grondgebied, ook gerechtigd hun stem uit te brengen als zij sinds de leeftijd van 14 jaren, woonachtig in Duitsland zijn geweest gedurende een ononderbroken periode van minimaal drie maanden en deze periode niet langer geleden is dan 25 jaren, of zij om andere redenen persoonlijk en direct bekend zijn met de politieke situatie in Duitsland en daarbij betrokken zijn (§12(2) BWahlG).

Ingevolge §13 BWahlG is het stemrecht opgeschort wanneer

1. Betrokkene ingevolge een rechterlijke beslissing is uitgesloten,
2. Een voogd is benoemd, niet louter als interim maatregel, teneinde de belangen te behartigen, of wanneer
3. Betrokkene is opgenomen in een psychiatrische instelling op grond van een bevel ingevolge artikel 63 in samenhang met artikel 20 van het Wetboek van Strafrecht.

Voor dit onderzoek, dat zich richt op bijstand bij het uitbrengen van de stem (in het stemhokje) voor kiezers met geestelijke of intellectuele beperkingen zijn vooral §13(2) en (3) van belang. Ingevolge Sectie 1896 van het Duitse Burgerlijk Wetboek kan een beheerder worden benoemd door de rechter, voor die zaken waar een volwassene niet in staat is zijn eigen zaken te behartigen vanwege een geestesziekte of een fysieke, geestelijke of psychologische beperking. Ingevolge secties 63 en 20 van het Duitse Wetboek van Strafrecht, kan een persoon die een strafbaar feit heeft gepleegd vanwege een geestesstoring, dat is omschreven als ‘niet in staat zijn om de onwettigheid van de gepleegde daden te beoordelen of het handelen zonder zo’n beoordeling vanwege een pathologische mentale staat, een diepgaande bewustzijns disorder, debiliteit of enige andere ernstige geestelijke abnormaliteit’, in een psychiatrische kliniek door de rechter worden opgesloten wanneer hij/zij een gevaar is voor het publiek. Deze personen zijn (zolang hiervan sprake is) uitgesloten van de uitoefening van het kiesrecht.

Teneinde een stem te kunnen uitbrengen moeten kiesgerechtigden geregistreerd zijn in het *Wahlververzeichnis*, of in het bezit zijn van een stemkaart, de zogenoemde *Wahlschein* (§14(1) BWahlG). Kiezers die geregistreerd zijn in een *Wahlverzeichnis* mogen alleen hun stem uitbrengen in het kiesdistrict (*Wahlbezirk*) waarin zij zijn geregistreerd; kiezers met een *Wahlschein* mogen alleen hun stem uitbrengen in de constituency (*Wahlkreis*) hetzij door in persoon de stem uit te brengen in een van de polling stations in het kiesdistrict of per post (§14(2) en (3) BWahlG). Iedere kiezer kan slechts een maal persoonlijk de stem uit brengen (§14(4) BWahlG).

2. Hoe ziet het stembiljet eruit?

De vraag hoe het stembiljet er uitziet kan van belang zijn in het kader van dit onderzoek omdat het van invloed kan zijn op de moeilijkheidsgraad van het uitbrengen van de stem, wat op zich dan weer de mate van noodzakelijke bijstand zou kunnen bepalen aan kiesgerechtigden met een beperking.

In Duitsland is hoe het stembiljet er uitziet duidelijk omschreven. §45 van de Verordening over federale verkiezingen (*Bundeswahlordnung* – BWahlO), dat de precieze omvang, kleur en noodzakelijke informatie van/op het stembiljet vastlegt evenals de enveloppes voor stembiljetten. Nog belangrijker, §45(1) bepaalt dat de kwaliteit van het biljet moet verzekeren dat, nadat de kiezer het formulier heeft ‘gemerkt’ en gevouwen, het niet mogelijk is voor anderen om te zien welke stem is uitgebracht.

Aangezien het Duitse federale kiesstelsel gekenmerkt wordt als ‘mixed-member evenredig’, waarin kiezers twee stemmen moeten uitbrengen, ziet het stembiljet er dientengevolge uit. §45(1) BWahlO voorziet erin dat voor de eerste stem (constituency elections/ kiesdistricten) de naam van de kandidaten – inclusief voornaam, achternaam, naam van de partij en de afkorting van de partij – in zwart moeten zijn gedrukt, terwijl voor de tweede stem (evenredige vertegenwoordiging) de lijst in blauw moet worden afgedrukt, vermoedelijk om het verschil tussen eerste en tweede stem duidelijk te maken. Aan de rechterkant van de naam van een kandidaat voor de eerste stem en links naast de partijlijst is een cirkel geplaatst, waar de kiezer zijn stem moet uitbrengen.

Algemeen geldt dat aarde, lettertype, grootte en contrast van de letters zo gekozen moeten worden dat zij leesbaarheid bevorderen (§45(5) BWahlO). In ieder geval, moeten ingevolge §33 BWahlG maatregelen genomen worden teneinde te verzekeren dat de kiezer niet kan worden gadeslagen wanneer deze het stembiljet invult en het opvouwt. Stembussen waar de biljetten in worden gedaan moeten eveneens de geheimhouding van de stem waarborgen.

3. Hoe wordt de toegankelijkheid van de verkiezingen voor kiezers met verstandelijke beperkingen in Duitsland bevorderd? Zijn er aanvullende maatregelen aangaande de toegankelijkheid van verkiezingen, bij voorbeeld via informatie of lesprogramma's?

De toegankelijkheid van algemene verkiezingen op federaal niveau en van verkiezingen voor het Europees Parlement, wordt bevorderd door informatie in

eenvoudige en toegankelijke taal beschikbaar te stellen, alsmede in gebarentaal, op de website van de federale verantwoordelijke voor de verkiezingen, de Federal Returning Officer (*Bundeswahlleiter*).² Voor het doel van dit onderzoek is vooral de aard van de informatie in eenvoudige taal interessant. Het gaat dan om wie er een stem kan uitbrengen, wanneer en waar er gestemd kan worden, hoe er gestemd wordt (met een uitleg van de eerste en tweede stem en de mogelijkheid om zich te onthouden), wanneer een stem ongeldig is en hoe de uitgebrachte stemmen worden geteld. Eenvoudige en toegankelijke taal betekent korte zinnen, waar de belangrijkste worden zijn vetgedrukt, en moeilijke woorden worden onderstreept. De website bevat ook tekeningen, bij voorbeeld van het stembiljet bij de uitleg van de twee stemmen.

Bovendien zijn er verder een aantal organisaties die dergelijke informatie verstrekken, zoals: Bundesvereinigung Lebenshilfe e.V., Sozialverband Deutschland, Aktion Mensch, Behindertenbeauftragte Niedersachsen, Antidiskriminierungsstelle des Bundes, Bundeszentrale für politische Bildung. De *Bundeszentrale für politische Bildung* (Federale Agentschap voor burgerschapseducatie) heeft verder in 2002 een stemadvies quiz gemaakt genaamd Wahl-O-Mat,³ dat kiezers moet helpen uit te vinden bij welke partij hun eigen opvattingen over een aantal thema's het beste aansluiten. De Wahl-O-Mat geeft gebruikers 38 verschillende stellingen over diverse politieke onderwerpen. Kiezers kunnen aangeven of ze het er mee eens zijn, oneens zijn, of neutraal. Gebaseerd op de gemaakte keuzes vertelt de Wahl-O-Mat vervolgens welke politieke partij het dichtst bij de eigen opvatting staat. Dit instrument is echter niet in eenvoudige taal beschikbaar.

4. Is hulp mogelijk? Voor welke groepen kiezers en hoe worden die gedefinieerd? Welke vormen van hulp zijn in de regels beschreven: bij voorbeeld: uitleg, fysieke hulp, voorlezen van het formulier/stembiljet, het zetten van het kruis op het stembiljet, dwz het echte uitbrengen van de stem?

Kiezers met een door de rechter aangestelde bewindvoerder, vanwege de reden dat zij niet (geheel of gedeeltelijk) in staat zijn de eigen zaken te behartigen vanwege een geestesziekte, of een fysieke, geestelijke of psychologische beperking, zijn uitgesloten van het uitoefenen van het kiesrecht (§13 BWahlG). Daarnaast is er §57 BWahlO, de enige bepaling over hulp aan kiezers met een beperking, waarop we hierna in meer detail zullen ingaan.

§57 BWahlO en §33(2) BWahlG voorzien erin dat een kiezer die niet in staat is om te lezen, of die beperkt is in het merken/aankruisen of vouwen van het stembiljet of stoppen van het stembiljet in de stembus, vanwege een fysieke beperking, iemand mag aanwijzen van wiens diensten de kiezer gebruik wil maken bij het uitbrengen van de stem en waarvan hij het stembureau in kennis dient te stellen. De helper mag ook een lid van het stembureau zijn. De verstrekte hulp/bijstand moet beperkt zijn tot het inwilligen van de wensen van de kiezer en de helper mag samen met de kiezer het stemhokje betreden als de aard van de assistentie dat noodzakelijk maakt. De helper mag geen kennis onthullen over het uitbrengen van de stem. Aangezien het stemrecht

² <https://www.bundeswahlleiter.de/info/leichte-sprache/bundestagswahl.html>

³ <http://www.bpb.de/politik/wahlen/wahl-o-mat/>

persoonlijk is en moet worden uitgeoefend (§14 BWahlG), moet de kiezer zelf ook aanwezig zijn in het stembokje.

In het algemeen is er altijd de mogelijkheid voor kiezers met een beperking om per post te stemmen (§§14(3) en 36 BWahlG). §57 BWahlO is *mutatis mutandis* van toepassing (§66(3) BWahlO). §66(3) BWahlO bepaalt verder dat wanneer het stembiljet is aangekruist door de helper, deze dient te bevestigen dat hij het stembiljet heeft ingevuld in overeenstemming met de wensen van de kiezer, door het ondertekenen van een schriftelijke beëdigde verklaring met betrekking tot de stem per post. De helper moet minimaal 16 jaar oud zijn. Degene die in het stembureau assistentie verleent moet in plaats van een eed aan de voorzitter van het hoofdstembureau in het kiesdistrict, verklaren op de oproepingskaart dat het stembiljet is aangekruist volgens de uitgesproken intentie van de kiezer (§36 BWahlG).

§§57(4) en 45(2) BWahlO geven verder een juridische basis voor het drukken van stembiljetten voor blinde kiezers en voor kiezers met een visuele beperking, hetgeen het mogelijk maakt dat zij zelfstandig en zonder assistentie hun stem kunnen uitbrengen. Met betrekking tot gebruikers van rolstoelen, geeft de oproepingskaart aan of een stembureau toegankelijk is voor rolstoelgebruikers – en als dat niet het geval is, kan de stem worden uitgebracht in een ander wel toegankelijk stembureau, of per post. Voor ouderen en voor kiezers in een ziekenhuis is er de mogelijkheid voor gemeenten om afspraken te maken met kleinere ziekenhuizen en kleinere verzorgingstehuizen om kiezers met een oproepingskaart voor het kiesdistrict om bij een mobiel stembureau te stemmen (Mobile Electoral Board (§62 BWahlO)).

Bedacht moet worden dat ingevolge Duits recht hulp is alleen geregeld voor kiezers met een fysieke beperking (*‘wegen einer körperlichen Beeinträchtigung’*). De ‘official journal’ van het Land Mecklenburg-Vorpommern betreffende de voorbereiding en implementatie van de algemene verkiezingen van 2017 bepaalde zelfs specifiek dat hulp in geval van geestelijke beperking niet is toegestaan.⁴ In gevallen van een geestelijke beperking werd bepaald dat het aan het stembureau is om te bepalen of de kiezer zijn stem wenst uit te brengen. Als dat het geval is mag hij/zij zulks doen zonder enige assistentie, ook als duidelijk is dat het stembiljet een ongeldige stem zou bevatten. Als het uitbrengen van de stem als onmogelijk wordt beoordeeld door het stembureau moet het uitbrengen van de stem worden stopgezet en moet er in het verslag melding van worden gemaakt. Hoe dan ook is de beoordeling of een kiezer in staat is een stem uit te brengen aan het stembureau.

5. Hoe kan hulp worden ingericht? Waar kan hulp plaatsvinden, buiten of ook in het? Is er een specifieke procedure van toepassing in het stembureau? Zijn er aparte stembiljetten met een groter lettertype, een stembokje dat is ingericht voor visueel beperkten, dan wel een stembokje geschikt voor rolstoelen?

Zoals hierboven aangegeven kan de assistentie bij het uitbrengen van de stem plaats vinden binnen en buiten het stembokje in het stembureau, afhankelijk van de aard van

⁴ <https://www.laiv-mv.de/static/LAIV/Wahlen/Dateien/Dokumente/Bundestagswahlen/BW%202017%20Verwaltungsvorschrift.pdf>, p. 286

de hulp (§57 BWahlO). De enige procedurele eis is dat een kiezer die assistentie behoeft bij het lezen, invullen, vouwen of stoppen in de stembus, de behoefte aan assistentie moet kenbaar maken alsmede de person moet aanwijzen wiens hulp men nodig heeft. Als helper kan ook een lid van het stembureau worden aangewezen.

In het geval dat er assistentie wordt gegeven bij het uitbrengen van een stem per post moet degene die deze assistentie geeft aangeven op de oproepingskaart in plaats van een eed bij het hoofdstembureau, dat de stem is uitgebracht conform de expliciete wens van de kiezer (§36 BWahlG).

Blinde kiezers of kiezers met een visuele beperking mogen gebruik maken van een speciaal formulier (§57(4) BWahlO), terwijl kiezers in een rolstoel hun stem in een ander stembureau mogen uitbrengen dat wel rolstoeltoegankelijk is of per post.

6. Wie kan helpen?

Het is aan de kiezer zelf om een helper aan te wijzen wiens assistentie hij op prijs stelt bij het uitbrengen van de stem; een helper mag zoals gezegd ook een lid van het stembureau zijn (§57 BWahlO). Voor assistentie bij het uitbrengen van een stem per post schrijft de wet de minimumleeftijd van 16 jaren voor (§66(3) BWahlO); een dergelijke beperking is er niet expliciet voor de assistentie in het stembureau, al staat het wel in de instructies voor stembureaus in een ander kiesdistrict.⁵

7. Wie houdt toezicht op de uitvoering van bovenbedoelde voorschriften?

De stembureaus (*Wahlvorstand*) staan onder de instructie van de Electoral Officer, die verantwoordelijk is voor een regulier verloop van verkiezingen (§6 BWahlO). Dit omvat ook het toezicht houden op de assistentie aan kiezers in stembureaus.

Ingevolge §33 BWahlG moeten er maatregelen worden genomen teneinde te verzekeren dat een kiezer in het geheim zijn/haar stem kan uitbrengen. Stembussen moeten die geheimhouding eveneens verzekeren. Schending van de geheimhouding van het kiesrecht is een strafbaar feit ingevolge §107c van het Duitse Wetboek van Strafrecht en strafbaar met een gevangenisstraf van maximaal twee jaren of een geldboete. Ingevolge §156 van het Duitse Wetboek van Strafrecht) voor het valselijk opmaken van een beëdigde verklaring), met gevangenisstraf van maximaal 3 jaren of een boete. Het probleem hier is uiteraard dat de grens tussen toelaatbare en wettige assistentie en verboden assistentie niet erg helder is, hetgeen de opsporing en vervolging tamelijk moeilijk maakt.

⁵ Bij voorbeeld: https://www.leipzig.de/fileadmin/mediendatenbank/leipzig-de/Stadt/02.1_Dezi_Allgemeine_Verwaltung/12_Statistik_und_Wahlen/Wahlen/Wahl_aktuell/BTW_2017/Allgemeine_Wahlvorstaende_Anleitung.pdf, p. 6

FINLAND

1. (De reikwijdte van) het kiesrecht

Volgens section 2 van de Finse Election Act, komt iedere Finse burger die 18 jaar is op de dag van de verkiezingen het kiesrecht toe.

2. Hoe ziet het stembiljet er uit?

Ingevolge section 51 van de Elections Act, moet het stembiljet heldere instructies inhouden over de wijze van vouwen en het beschermen van de geheimhouding. Een stembiljet heeft als standaard formaat 148 x 210 mm. Binnen in is er een kop die aangeeft om welke verkiezingen het gaat en een cirkel met een diameter van 90mm. In deze cirkel moet de afkorting N:o helder zijn afgedrukt om aan de kiezer aan te geven waar hij het nummer van de kandidaat waar hij voor wenst te stemmen moet aangeven. Verdere tekens zijn op het stembiljet niet toegestaan.

3. Hoe wordt de toegankelijkheid van de verkiezingen voor kiezers met verstandelijke beperkingen in Finland bevorderd? Zijn er aanvullende maatregelen aangaande de toegankelijkheid van verkiezingen, bij voorbeeld via informatie of lesprogramma's?

Het Ministerie van Justitie geeft voorlichting over verkiezingen op zijn website <https://vaalit.fi/etusivu> in het Fins, Zweeds en Engels. Daarop staat eveneens PDF-documenten die uitleg geven over de Finse parlementaire verkiezingen in een aantal talen, waaronder dagelijks Fins: <https://vaalit.fi/documents/5430845/7567748/Plain+language+Finnish.pdf>. De hier verschaft informatie is minder omvangrijk dan op de algemene website en gaat vergezeld van een groot aantal illustraties en plaatjes, waaronder afbeeldingen over hoe het stembiljet te vouwen en de stem uit te brengen.

4. Is hulp mogelijk? Voor welke groepen kiezers en hoe worden die gedefinieerd? Welke vormen van hulp zijn in de regels beschreven: bij voorbeeld: uitleg, fysieke hulp, voorlezen van het formulier/stembiljet, het zetten van het kruis op het stembiljet, dwz het echte uitbrengen van de stem?

Section 73 van de Finse Election Act bepaalt dat de kiesautoriteit een 'polling assistant' moet aanwijzen die aanwezig is in ieder stembureau, en die onderscheiden kentekens draagt en die de kiezer op diens verzoek kan bijstaan bij het uitbrengen van de stem. Er is niet specifiek bepaald dat alleen fysiek of geestelijk beperkten van deze dienst gebruik mogen maken; het bepaalt in algemene zin dat een kiezer het recht heeft om een lid van de kiesautoriteit als assistent te gebruiken bij het aankruisen van het biljet, mits een en ander de gang van zaken in het stembureau niet vertraagt. Dergelijke 'polling assistants' worden benoemd door de kiesautoriteit conform section 16 van de Election Act. Daarnaast mogen kiezers van wie het vermogen om het biljet aan te

kruisen aanzienlijk is aangetast ook de hulp inroepen van een assistent van eigen keuze; een zelf gekozen assistent/helper mag niet een te verkiezen kandidaat zijn, noch de echtgenoot/echtgenote, kind, broer of zus of ouder van die kandidaat. Tevens moet de assistent gewetensvol voldoen aan de aanwijzingen van de kiezer en de verkregen informatie geheimhouden (section 73 van de Elections Act).

Ook in Finland is er de mogelijkheid om vooruit te stemmen. Section 46 bepaalt dat iedere kiesgerechtigde vooruit mag stemmen bij de algemene daartoe opgerichte stembureaus in Finland en bij de Finse diplomatieke missies in het buitenland. Kiesgerechtigden die zijn opgenomen in een ziekenhuis, in een faciliteit met 24 uren verzorging, of andere dienstdoende eenheid van de sociale diensten, die door de lokale autoriteiten zijn aangewezen als kiesbureau voor vooruit stemmen, of in een strafinrichting, mogen aldaar hun stem uitbrengen. Daarenboven mogen kiezers van wie er functionele beperkingen zijn om zich te verplaatsen of bewegen, dusdanig dat zij niet naar een stembureau kunnen komen zonder buitensporige inspanningen, hun stem thuis uitbrengen; dat geldt ook voor de verzorgende van een dergelijke kiezer (section 46 van de Elections Act). In het geval van het thuis een stem uitbrengen moet een election official er op toezien dat naast hemzelf nog een derde persoon van minimaal 18 jaar aanwezig is (die is aangewezen of goedgekeurd door de kiezer); deze derde persoon mag niet een kandidaat in de verkiezingen zijn (section 54 van de Election Act).

Ook bij het vooruit stemmen hebben kiezers recht op assistentie. Zo bepaalt section 58 van de Elections Act dat op verzoek van de kiezer een 'election official' of een lid van de kiescommissie hem bij het uitbrengen van de stem bijstaat. Evenals dat het geval is bij het stemmen in een stembureau mag een kiezer, wiens vermogen om het biljet aan te kruisen ernstig is verzwakt, gedurende het uitbrengen van de stem de hulp vragen van een assistent naar eigen keuze, mits de helper niet een kandidaat is, en evenmin echtgenoot/echtgenote, kind, broer of zus of ouder.

De wet bevat verder geen specifieke details over het soort hulp dat is voorzien.

5. Hoe kan hulp worden ingericht? Waar kan hulp plaatsvinden, buiten of ook in het? Is er een specifieke procedure van toepassing in het stembureau? Zijn er aparte stembiljetten met een groter lettertype, een stemhokje dat is ingericht voor visueel beperkten, dan wel een stemhokje geschikt voor rolstoelen?

Zoals hiervoor al aangegeven, kan een kiezer een lid van een stembureau vragen om hem/haar bij te staan bij het stemproces, zo lang als dit het stemproces in algemene zin niet vertraagt, en zo lang als de assistentie gewetensvol de aanwijzingen van de kiezer opvolgt en de daartoe ontvangen informatie geheim houdt (section 73 of the Elections Act). In de Elections Act zijn dienaangaande geen verdere procedures voorzien. Section 76 van de Elections Act voorziet nog wel in de mogelijkheid voor kiezers om hun stembiljet aan te kruisen buiten het stemhokje, op een dusdanige wijze dat geheimhouding is gewaarborgd, in het geval dat het aankruisen van het formulier in het stemhokje niet mogelijk is zonder onnodige moeilijkheden voor de kiezer.

Section 70 van de Elections Act vereist dat een lijst van kandidaten wordt opgehangen in het stembureau, de wachttruimte en in ieder stemhokje, maar geeft geen verdere voorschriften over de omvang of een `template` voor visueel gehandicapten.

6. Wie kan helpen?

In ieder stembureau zijn er 'polling assistants' met als taak om kiezers bij te staan bij het uitbrengen van de stem. Tevens kunnen kiezers wier vermogen om het biljet aan te kruisen ernstig is verzwakt, gedurende het uitbrengen van de stem de hulp vragen van een assistent naar eigen keuze, mits de helper niet een kandidaat is, en evenmin echtgenoot/echtgenote, kind, broer of zus of ouder (section 73 van de Elections Act).

7. Wie houdt toezicht op de uitvoering van bovenbedoelde voorschriften?

De kiesautoriteit is verantwoordelijk voor de goede gang van zaken in het stembureau en deze dient te verzekeren dat de stemming vertrouwelijk en geheim blijft (section 72 van de Election Act). Met betrekking tot vooruit stemmen is de kiescommissie verantwoordelijk, en deze moet na het vooruit stemmen een verklaring ondertekenen dat het stemmen conform de wet heeft plaatsgevonden (section 61 van de Elections Act).

NOORWEGEN

1. (De reikwijdte van) het kiesrecht

Volgens de Noorse grondwet hebben Noorse burgers kiesrecht die, ten laatste in het jaar van de verkiezingen, 18 jaar zijn geworden (art. 50 Noorse grondwet en §2-1 van de Elections Act). Dit recht komt ook aan personen toen met gradaties van verminderde cognitieve vermogens, zoals kiezers met geestelijke beperkingen of dementie.⁶ Artikel 53 van de Noorse grondwet bepaalt verder dat het kiesrecht verloren gaat voor degenen die zijn veroordeeld voor strafbare feiten of die zonder toestemming van de regering in vreemde krijgsdienst zijn gegaan.

2. Hoe ziet het stembiljet eruit?

In Noorwegen brengen kiezers hun stem uit door gebruik te maken van het stembiljet van de partij of groep waar ze op willen stemmen; dit betekent dat er een verschillend stembiljet is voor en door iedere partij. Ingevolge §19 van de Representation of the People Regulations tmoet het stembiljet informatie bevatten over de desbetreffende verkiezingen, de naam van de partij of groep door wie het is uitgegeven, en met de naam erop in een lettergrootte van minimaal 20 punten, en informatie over de kandidaten op de lijst. Het stembiljet moet verder instructies bevatten voor de kiezers over hun recht om het stembiljet te veranderen. Aan de linkerkant van de lijst met namen van de kandidaten is een kolom met hokjes/vakjes afgedrukt die het kiezers mogelijk maakt om de volgorde van de kandidaten op de lijst te veranderen (§ 19b van de Regulations)

3. Hoe wordt de toegankelijkheid van de verkiezingen voor kiezers met verstandelijke beperkingen in Noorwegen bevorderd? Zijn er aanvullende maatregelen aangaande de toegankelijkheid van verkiezingen, bij voorbeeld via informatie of lesprogramma's?

Er zijn geen uniforme regels maar de Election Manual beveelt bij voorbeeld aan om grote afdrucken van de stembiljetten in ieder stembureau aanwezig te hebben alsmede om advies in te winnen van mensen met beperkingen wanneer een stembureau wordt ingericht.⁷

4. Is hulp mogelijk? Voor welke groepen kiezers en hoe worden die gedefinieerd? Welke vormen van hulp zijn in de regels beschreven: bij voorbeeld: uitleg, fysieke hulp, voorlezen van het formulier/stembiljet, het

⁶

https://www.regjeringen.no/contentassets/328b3cb156974d358f63319277a52837/2017_valghandboke_n_en.pdf, p. 70

⁷

https://www.regjeringen.no/contentassets/328b3cb156974d358f63319277a52837/2017_valghandboke_n_en.pdf, p. 54-55

zetten van het kruis op het stembiljet, dwz het echte uitbrengen van de stem?

In Noorwegen benoemt de wetgever duidelijk geestelijke beperkingen betreffende regels met betrekking tot assistentie terzake van het proces van uitbrengen van een stem. §9-5(5) van de Noorse Election Act van 2002 bepaalt dat kiezers die daaraan behoefte hebben het stembureau (polling committee) om de nodige assistentie kunnen vragen. Volgens het door de Noorse regering gepubliceerde Election Manual, is de hoofdregel dat zulke assistentie/hulp door een 'election officer' wordt verleend.⁸ De desbetreffende paragraaf vervolgt dan echter dat kiezers met een **ernstige geestelijke of fysieke beperking** zelf een helper mogen kiezen van de personen die aanwezig zijn in het stembureau. De Election Manual maakt duidelijk dat dit recht om zelf een helper te kiezen alleen toekomt aan kiezers met ernstige fysieke of geestelijke beperkingen, en dat er te allen tijde een 'election officer' aanwezig moet zijn.⁹

Het is aan het stembureau (polling committee) om de helper te informeren dat deze onder een geheimhoudingsplicht staat (§9-5(5) van de Noorse Election Act), maar overigens zijn er geen specifieke vereisten met betrekking tot leeftijd of kiesgerechtigheid van toepassing op de helper. Volgens de Election Manual moet de frase 'necessary assistance' zo uitgelegd worden als te betekenen dat de 'election officer' en/of diens assistent de kiezer mag vergezellen in het stemhokje en de hulp mag geven die nodig is om de kiezer in staat te stellen de stem uit te brengen. Beperkingen in deze context variëren van visuele belemmeringen tot dyslexie of geestelijke beperkingen, waarbij de Election Manual tevens aangeeft dat er niet sprake hoeft te zijn van zichtbare beperkingen.¹⁰ Teneinde kiezers te beschermen tegen onredelijke druk, moet er altijd een 'election officer' aanwezig zijn wanneer een kiezer assistentie krijgt bij het uitbrengen van de stem.¹¹

De Election Manual geeft heldere aanwijzingen en regels: "The key point is that it is the voter him or herself who decides *whether or not* to vote. Exercising the right to vote is voluntary and relatives, election workers and employees at institutions and care homes or sheltered housing may not influence anyone to use the right to vote against their will, or decide that a person who is entitled to vote shall not do so. [...] It is important that election workers are aware that it is the voter who decides *what* he or she will vote. Neither family members nor employees of institutions shall be able to influence or compel the voter to vote for a particular list. Such undue influence during voting is against the law. Experience shows however that situations will occur where the voter is not capable of casting a vote on the basis of his or her own assessment. This group of voters will often be accompanied by someone to assist in voting and they may

8

https://www.regjeringen.no/contentassets/328b3cb156974d358f63319277a52837/2017_valghandboke_n_en.pdf, p. 85

9

https://www.regjeringen.no/contentassets/328b3cb156974d358f63319277a52837/2017_valghandboke_n_en.pdf, p. 85

10

https://www.regjeringen.no/contentassets/328b3cb156974d358f63319277a52837/2017_valghandboke_n_en.pdf, p. 85-86

11

https://www.regjeringen.no/contentassets/328b3cb156974d358f63319277a52837/2017_valghandboke_n_en.pdf, p. 68

be vulnerable to influence from family members, election workers or employees of institutions. If a person does not display a certain interest in or will to cast a vote, the returning officer must make a concrete and individual assessment of *whether or not* this is a person who wishes to cast a vote. The reason for this is that the voter shall decide this and not, for example, a family member who declares that the person has always voted. Here, as always, it is important that voting is done in a satisfactory manner, so that the secret ballot requirement is fulfilled. Any assistants shall be made aware that they are under an obligation of confidentiality. It is not permitted to use any form of delegated authority. Nobody may cast a vote on behalf of another voter in this way.”¹²

Kiezers die niet in staat zijn het stembureau binnen te gaan mogen hun stem ook uitbrengen direct buiten het stembureau, ten overstaan van twee ‘returning officers’ ingevolge §9-6 van de Election Act. In dit geval verduidelijkt de Election Manual dat de ‘returning officers’ de stembus naar buiten moeten brengen zodat de kiezer zijn stem kan uitbrengen.¹³

Kiezers die om rede van ziekte of beperking niet in staat zijn om hun stem uit te brengen op de locaties voor vooruit stemmen, kunnen een verzoek indienen bij het kiescomité teneinde een vroege stem te kunnen uitbrengen in de gezondheids- of welzijnsinstelling waar zij verblijven (§8-6 van de Election Act, in samenhang met §25 van de Regulations).¹⁴

5. Hoe kan hulp worden ingericht? Waar kan hulp plaatsvinden, buiten of ook in het? Is er een specifieke procedure van toepassing in het stembureau? Zijn er aparte stembiljetten met een groter lettertype, een stemhokje dat is ingericht voor visueel beperkten, dan wel een stemhokje geschikt voor rolstoelen?

§§26 en 30 van de Regulations bepalen dat stembureaus zodanig moeten zijn opgezet dat ze goed toegankelijk zijn voor alle kiezers end at zij het mogelijk maken voor blinde of slechtziende kiezers om te kunnen stemmen zonder om assistentie te hoeven vragen. Volgens de Election Manual omvat dit bewegwijzering, toegankelijkheid, logistiek, licht en verkiezingsmateriaal zoals stemhokjes, stembussen en stemformulieren. Er zijn eveneens specifieke eisen gesteld aan de toegankelijkheid voor rolstoelgebruikers. Echter, het is aan de gemeenten om blinde en slechtziende kiezers mogelijk te maken hun stem zonder assistentie uit te brengen, ook al beveelt de Election Manual aan om

¹²

https://www.regjeringen.no/contentassets/328b3cb156974d358f63319277a52837/2017_valghandboke_n_en.pdf, p. 70-71

¹³

https://www.regjeringen.no/contentassets/328b3cb156974d358f63319277a52837/2017_valghandboke_n_en.pdf, p. 86

¹⁴

https://www.regjeringen.no/contentassets/328b3cb156974d358f63319277a52837/2017_valghandboke_n_en.pdf, p. 57

braille te gebruiken voor blinde kiezers en grote afdrukken voor slechtziende kiezers. In ieder geval moet de vertrouwelijkheid van het stemproces worden gewaarborgd.¹⁵

Het is ook mogelijk voor onder andere bewoners van gezondheids- of welzijnsinstellingen om eerder te stemmen (§8-3 Elections Act). Gezondheids- en welzijnsinstellingen omvatten mede ziekenhuizen, verpleegtehuizen, after-care centra enz. Andere kiezers die vanwege ziekte of beperking niet kunnen stemmen op de speciale locaties voor vroeger stemmen kunnen om toestemming vragen aan het kiescomité om een vroege stem uit te mogen brengen op de locatie van hun verblijf.¹⁶

6. Wie kan helpen?

Assistentie kan gegeven worden door een ‘election officer’ of een assistent. Er zijn overigens geen specifieke eisen met betrekking tot de assistent, zoals leeftijd of kiesgerechtigheid.¹⁷ Teneinde kiezers te beschermen tegen onredelijke druk moet er te allen tijde een ‘election officer’ aanwezig zijn wanneer een kiezer assistentie krijgt bij het uitbrengen van de stem.¹⁸

7. Wie houdt toezicht op de uitvoering van bovenbedoelde voorschriften?

Het is aan de ‘returning officer’ om een goede gang van zaken te verzekeren alsmede er voor te zorgen dat kiezers met (geestelijke) beperkingen niet worden beïnvloed door degene die assistentie verleent.

¹⁵

https://www.regjeringen.no/contentassets/328b3cb156974d358f63319277a52837/2017_valghandboken_en.pdf, p. 53-54

¹⁶

https://www.regjeringen.no/contentassets/328b3cb156974d358f63319277a52837/2017_valghandboken_en.pdf, p. 57

¹⁷

https://www.regjeringen.no/contentassets/328b3cb156974d358f63319277a52837/2017_valghandboken_en.pdf, p. 85

¹⁸

https://www.regjeringen.no/contentassets/328b3cb156974d358f63319277a52837/2017_valghandboken_en.pdf, p. 68

OOSTENRIJK

1. (De reikwijdte van) het kiesrecht

De belangrijkste beginselen aangaande verkiezingen en het stemrecht in Oostenrijk zijn te vinden in art. 26 van de Grondwet (*Bundesverfassungsgesetz – B-VG*), dat als volgt luidt:

- (1) The National Council is elected by the Federal people in accordance with the principles of proportional representation on the basis of equal, direct, personal, free and secret suffrage by men and women who have completed their sixteenth year of life on the day of election.
- (...)
- (5) Exclusion from the right to vote or eligibility, also to respectively varying extent may only be provided by Federal Law as consequence of a final sentence by the courts.
- (6) Persons entitled to vote presumably prevented on the day of election to cast their vote before the electoral authority, for example for absence, for reasons of health or staying abroad may make use of their right to vote by postal ballot upon application indicating the reason. The identity of the applicant is to be proven *prima facie*. The qualified voter has to declare by signature in lieu of oath, that the vote has been cast personally and confidentially.

Ingevolge §21(1) van de parlementaire kiesregeling (*Nationalrats-Wahlordnung – NRW*) zijn alle mannen en vrouwen, die de Oostenrijkse nationaliteit bezitten en 16 jaar oud zijn op de dag van de verkiezingen, en die niet zijn uitgesloten van het stemrecht, gerechtigd om hun stem uit te brengen.

§22 NRW bepaalt de gronden op grond waarvan een kiezer kan worden uitgesloten van het stemrecht. Uitgesloten zijn zij die veroordeeld zijn door een nationale rechter tot minimaal een jaar gevangenisstraf ingevolge het Oostenrijkse wetboek van strafrecht voor het begaan hebben van een van de volgende delicten::

1. hoogverraad (*Hochverrat*, hoofdstuk 14 14);
2. misdaden tegen de hoogste organen van de staat (*Angriffe auf oberste Staatsorgane*, hoofdstuk 15);
3. verraad (*Landesverrat*, hoofdstuk 16); strafbare feiten tegen het Oostenrijkse leger (*Strafbare Handlungen gegen das Bundesheer*, hoofdstuk 17);
4. strafbare feiten met betrekking tot verkiezingen en referenda (*Strafbare Handlungen bei Wahlen und Volksabstimmungen*, hoofdstuk 18);
5. terrorisme (§§278a tot 278e); verstoring van de betrekkingen met andere landen (*Störung der Beziehungen zum Ausland*, hoofdstuk 24);
6. genocide, misdaden tegen de menselijkheid en oorlogsmisdrijven (*Völkermord, Verbrechen gegen die Menschlichkeit, Kriegsverbrechen*, hoofdstuk 25);
7. schending van ambtelijke plichten, corruptie of vergelijkbare strafbare feiten (*Strafbare Verletzungen der Amtspflicht, Korruption und verwandte strafbare Handlungen*, hoofdstuk 22) gepleegd in verband met verkiezingen, referenda en opiniepeilingen

evenals delicten ingevolge de National Socialism Prohibition Act 1947 (*Verbotsgesetz* 1947).

Verder zijn degenen uitgesloten die door een nationale rechter zijn veroordeeld tot een gevangenisstraf van minimaal vijf jaren voor opzettelijk gepleegde strafbare feiten. Een zodanige uitsluiting is beperkt tot de periode van de gevangenisstraf en vangt aan op de dag waarop deze ingaat (§22(2) NRW).

Er is niet voorzien in een beperking van het stemrecht voor kiezers met een (geestelijke) beperking.

2. Hoe ziet het stembiljet eruit?

De vraag naar hoe een stembiljet eruitziet is van belang voor dit onderzoek omdat het in relatie kan staan tot de moeilijkheid van het uitbrengen van de stem, hetgeen op zichzelf relevant kan zijn voor de vraag naar (de mate van) steun voor kiezers met een beperking.

In Oostenrijk bepaalt §75(1) NRW dat de kolommen voor iedere partij even groot moeten zijn. De informatie in iedere kolom omvat het nummer van de kieslijst, een cirkel (voor het aanbrengen van een kruis), de naam en afkorting van de desbetreffende partij. Ook bevat het stembiljet lege 'velden' waarin de kiezer de naam of het nummer van een kandidaat op de federale, staats- of regionale lijst kan inschrijven voor het uitbrengen van hun optionele voorkeursstem. Stemformulieren voor blinde kiezers (zie hierna) worden op soortgelijke wijze vormgegeven (§75(1) NRW); de drukkosten daarvan worden door de federatie gedragen (§75(4) NRW). De grootte van het stembiljet hangt af van de lengte van de lijsten en het aantal kandidaten; in ieder geval moet het zo groot zijn als een A3. De afkortingen van de partijnamen moeten zo groot mogelijk worden gedrukt in aanmerking nemend de grootte van de velden (§75(2) NRW). De grootte van de letters moet gelijk zijn voor iedere partij en het gehele stembiljet moet in het zwart gedrukt worden (§75(2) NRW).

3. Hoe wordt de toegankelijkheid van de verkiezingen voor kiezers met verstandelijke beperkingen in Oostenrijk bevorderd? Zijn er aanvullende maatregelen aangaande de toegankelijkheid van verkiezingen, bij voorbeeld via informatie of lesprogramma's?

De toegankelijkheid van algemene verkiezingen op het federale niveau wordt bevorderd door de informatie aan kiezers te verstrekken in eenvoudige, meer toegankelijke taal op de website van het Ministerie van binnenlandse Zaken, alwaar kan worden geklikt op een knop die heet 'easier reading'.¹⁹ 'Easier reading' betekent hier kortere zinnen, waarin belangrijke woorden zijn dikgedrukt, en de letter groter is.

4. Is hulp mogelijk? Voor welke groepen kiezers en hoe worden die gedefinieerd? Welke vormen van hulp zijn in de regels beschreven: bij voorbeeld: uitleg, fysieke hulp, voorlezen van het formulier/stembiljet, het

¹⁹ <https://www.bmi.gv.at/412/Nationalratswahlen/>

zetten van het kruis op het stembiljet, dwz het echte uitbrengen van de stem?

§66(1) NRW herhaalt nogmaals het persoonlijke karakter van het stemrecht. Niettemin sluit dat niet uit dat er bijstand bij het uitbrengen van de stem kan worden gegeven. §66(1) NRW bepaalt in dat verband dat de Kies Autoriteit (*Wahlbehörde*) stembiljetten ter beschikking moet stellen aan blinde kiezers of aan kiezers met een visuele beperking, zodat zij hun stem individueel en zelf(standig) kunnen uitbrengen. Kiezers met een fysieke of zintuigelijke beperktheid mogen worden bijgestaan door een derde, die zij zelf daartoe aanwijzen en die door hen moet worden bevestigd ten aanzien van de voorzitter van het stembureau (*Wahlleiter*). In dat geval wordt er een uitzondering gemaakt op de regel dat het stemhokje slechts mag worden betreden door een person tegelijkertijd, waardoor het mogelijk wordt voor degene die de bijstand geeft (*Begleitperson*) om tegelijkertijd het stemhokje te betreden met degene aan wie bijstand wordt gegeven. Het recht om gebruik te maken van de bijstand gedurende het proces van uitbrengen van de stem wordt niet uitgesloten door een beschikbaarheid en gebruik van voor visueel gehandicapten aangepaste stembiljetten.²⁰ Kiezers met een fysieke of zintuigelijke beperking zijn omschreven als degenen waarvan redelijkerwijs niet kan worden aangenomen dat zij het stembiljet zonder bijstand kunnen invullen (§66(2) NRW). In geval van twijfel is het aan de Kiesautoriteit (*Wahlbehörde*) om te beslissen over de toelaatbaarheid van bijstand in het stembureau; in alle gevallen dient van zulk een bijstand notitie te worden gemaakt (§66(3) NRW). Een vals beroep op blindheid, visuele beperking of fysieke beperking kan bestraft worden met een geldboete (§66(4) NRW).

In algemene zin is het altijd mogelijk voor kiezers met een beperking om per post te stemmen. Iedere kiezer met een kiezers kaart (*Wahlkarte*) kan bij een ander dan het aangewezen stembureau stemmen (§37(2) NRW) en kan per post de stem uitbrengen (§60 NRW). De daarvoor benodigde kaarten kunnen onder meer worden uitgereikt aan kiezers die vanwege gezondheidsredenen niet in het stembureau hun stem kunnen uitbrengen (§38(1) NRW) en aan degenen die niet in staat zijn naar het aangewezen stembureau te gaan op de dag van de verkiezingen vanwege ziekte, leeftijd of andere redenen die hen belemmeren om te lopen of zich voort te bewegen dan wel vanwege hechtenis (§38(2) NRW). In het geval van het stemmen per post moet de kiezer een beëdigde verklaring tekenen (*eidesstattliche Erklärung*) dat hij/zij het stembiljet zelf, in het geheim en zonder ongepaste invloed door derden heeft ingevuld (§60(2) NRW). In het geval dat zo'n verklaring ontbreekt, of bewezen is dat de kiezer het formulier niet zelf heeft ingevuld, is de uitgebrachte stem ongeldig (§60(3) NRW).

Voor de kiezers als bedoeld in §38(2) NRW kunnen er speciale Kies Autoriteiten ('flying election commissions')²¹ worden benoemd die deze kiezers op specifieke tijdstippen bezoeken teneinde hen in staat te stellen hun stem uit te brengen (§73(1) NRW). Daartoe behoeft er niet een kishokje te zijn, maar de leden van de Kies Autoriteit kunnen de kiezer in een kamer bezoeken zo lang de geheimhouding van de stem kan worden gewaarborgd (§§73(2) en 72(3) NRW).

²⁰

https://www.bmi.gv.at/412/Nationalratswahlen/Nationalratswahl_2017/files/NX101_Leitfaden_Gemeinde-Version-2-E.pdf, p. 42

²¹ https://www.bmi.gv.at/412_english/

Daarenboven zijn er specifieke regels voor kiezers van wie de mobiliteit is beperkt, vanwege leeftijd of hechtenis of omdat zij aan bed zijn gekluisterd. Zo kunnen er in grote medische instellingen en verzorgingstehuizen stembureaus worden ingericht teneinde het stemmen voor de bewoners mogelijk te maken (§72(1) NRW). Kiezers die zelf kunnen lopen kunnen aldaar hun stem uitbrengen (§72(1) NRW), terwijl bedlegerige patiënten bezocht kunnen worden door de Kies Autoriteit teneinde hun stem uit te brengen in hun kamer onder waarborging van de noodzakelijke geheimhouding (§72(3) NRW). Specifieke stembureaus kunnen ook worden opgezet in gevangenissen (§74 NRW); §72 NRW is dan mutatis mutandis van toepassing.

5. Hoe kan hulp worden ingericht? Waar kan hulp plaatsvinden, buiten of ook in het? Is er een specifieke procedure van toepassing in het stembureau? Zijn er aparte stembiljetten met een groter lettertype, een stemhokje dat is ingericht voor visueel beperkten, dan wel een stemhokje geschikt voor rolstoelen?

Kiezers met een fysieke of zintuiglijke beperking kunnen gedurende het stemproces worden bijgestaan door een derde, door de kiezers aangewezen en bevestigd voor de voorzitter van het (*Wahlleiter*) ingevolge §66(1) NRW. De helper (*Begleitperson*) mag het stemhokje binnentreden, met de enige regel dat de kiezer ten overstaan van de voorzitter van het stembureau deze persoon bevestigt als hulp.²² In geval van twijfel is het voor de Kies Autoriteit (*Wahlbehörde*) om te besluiten over de toelaatbaarheid van de assistentie in het stembureau; te allen tijde moet van zulk een bijstand notitie worden gemaakt (§66(3) NRW).

6. Wie kan helpen?

Ingevolge §66(1) NRW is het aan de kiezer om de helper (*Begleitperson*) aan te wijzen en te bevestigen ten overstaan van de voorzitter van het stembureau, hetgeen betekent dat de kiezer in staat moet zijn zulks te doen. Helpers die niet bevestigd kunnen worden of niet zijn bevestigd door de kiezer, worden niet toegestaan. Overigens zijn er geen nadere regels aangaande de helper.

7. Wie houdt toezicht op de uitvoering van bovenbedoelde voorschriften?

In het algemeen is het aan de Kies Autoriteiten om toezicht te houden op de uitvoering van verkiezingen en stemmingen (§7 NRW). Dat omvat mede het beslissen over de toelaatbaarheid van assistentie in het stembureau (§66(3) NRW).

²²

https://www.bmi.gv.at/412/Nationalratswahlen/Nationalratswahl_2017/files/NX101_Leitfaden_Gemeinde-Version-2-E.pdf, p. 38

VERENIGD KONINKRIJK

1. (De reikwijdte van) het kiesrecht

Er is in het Verenigd Koninkrijk niet een enkele kieswet. De relevante wettelijke regelingen zijn verspreid over een aantal verschillende wetten.

Volgens Section 1 van de Representation of the People Act 1983 (De 1983 Act), zoals gewijzigd door Section 1 van de Representation of the People Act 2000 (De 2000 Act), is een ieder gerechtigd zijn stem uit te brengen in parlementaire verkiezingen als hij op de dag van de verkiezingen

- 1) Geregistreerd is in het kiesregister voor parlementaire verkiezingen in het desbetreffende kiesdistrict ('constituency');
- 2) Niet onderwerp is van een 'legal incapacity to vote' (met uitzondering van leeftijd);
- 3) een onderdaan is van de Commonwealth of van de Republiek Ierlands; en
- 4) de stemgerechtigde leeftijd van 18 jaren heeft bereikt.

Kiezers mogen slechts een stem uit brengen in dezelfde 'constituency' en mogen niet in meer dan een 'constituency' stemmen.

Uitgesloten van het kiesrecht zijn zij die veroordeeld zijn voor een strafbaar feit (in of buiten het VK), zo lang als zij als uitvloeisel van die straf in hechtenis zitten. Deze uitsluiting van het kiesrecht geldt ook voor straffen en veroordelingen die dateren van voor de 1983 Act (Section 3 of the 1983 Act). Section 3A van de 1983 Act sluit ook van het kiesrecht uit veroordeelden die verplicht zijn opgenomen in psychiatrische klinieken. Voor Engeland en Wales betekent dit, *inter alia*, iedereen ten aanzien van wie een rechter een (interim) ziekenhuis opname heeft bevolen of een curatele ingevolge sections 37, 38, 44, 45A, 46, 47 or 51(5) van de Mental Health Act 1983 of section 5(2)(a) van de Criminal Procedure (Insanity) Act 1964.

2. Hoe ziet het stembiljet er uit?

Een stembiljet bevat een genummerde lijst met verkiesbare kandidaten, inclusief het bijbehorende geregistreerde partij embleem, met aan de rechterkant een vakje dat dient te worden aangekruist voor de desbetreffende kandidaat, en moet kunnen worden opgevouwen (section 19 en appendix van Schedule 1 van de 1983 Act).

3. Hoe wordt de toegankelijkheid van de verkiezingen voor kiezers met verstandelijke beperkingen in het Verenigd Koninkrijk bevorderd? Zijn er aanvullende maatregelen aangaande de toegankelijkheid van verkiezingen, bij voorbeeld via informatie of lesprogramma's?

Alle stembureaus moeten uitgerust zijn met minimaal één grote versie van het stembiljet, opgehangen binnen het stembureau als hulpmiddel voor slechtziende kiezers (section 29 van Schedule 1 van de 1983 Act). Een dergelijke grote plaat kan ook dienen als hulpmiddel voor andere kiezers en een kopie kan worden overhandigd aan kiezers om mee te nemen in het stemhokje, ook al dient de stem op het gewone,

echte stembiljet te worden uitgebracht.²³ Indien nodig kan de voorzitter van het stembureau de instructies zoals die bovenaan op het stembiljet staan, evenals de namen van de kandidaten, voorlezen voor een gehandicapte kiezer, als deze niet goed weet hoe een stem uit te brengen.²⁴

4. Is hulp mogelijk? Voor welke groepen kiezers en hoe worden die gedefinieerd? Welke vormen van hulp zijn in de regels beschreven: bij voorbeeld: uitleg, fysieke hulp, voorlezen van het formulier/stembiljet, het zetten van het kruis op het stembiljet, dwz het echte uitbrengen van de stem?

In het Verenigd Koninkrijk wordt geen helder onderscheid gemaakt tussen fysieke en geestelijke beperkingen. Ingevolge section 38 van Schedule 1 van de 1983 Act, kan een kiezer, die buiten staat is door blindheid of andere beperking om de stem uit te brengen, de voorzitter van het stembureau desgevraagd zijn biljet laten invullen. In deze context was het woord 'disability' (beperking) opgenomen in 2006 door de Electoral Administration Act 2006 ter vervanging van het begrip 'physical cause'. Daarnaast maakt section 39 van Schedule 1 van de 1983 Act het mogelijk voor kiezers om de stem uit te brengen met de assistentie van een derde door wie men zich laat vergezellen ('companion') om redenen van blindheid of andere beperking of onvermogen om te lezen. Hier is eveneens het aanvankelijke begrip 'physical incapacity', vervangen door 'disability' in de Electoral Administration Act 2006. In het 'Handbook for polling station staff', zoals uitgegeven door de Electoral Commission voor de ondersteuning van plaatselijke verkiezingen in Engeland en Wales, wordt dit begrip geïnterpreteerd als mede te omvatten kiezers met een geestelijk gezondheidsprobleem of leerbeperking.²⁵ Zulk een kiezer 'may request the assistance of a companion'. Hoe dan ook, een kiezer moet ten overstaan van de voorzitter van het stembureau verklaren dat hij/zij niet in staat is om zonder assistentie zijn/haar stem uit te brengen. Het is dan aan de voorzitter om deze 'incapacity' te verifiëren, alsmede dat de 'companion' gekwalificeerd is als 'companion'. Om namelijk te kunnen stemmen voor een kiezer met een beperking moet men zelf kiesgerechtigd zijn voor de desbetreffende verkiezingen dan wel, vader, moeder, broer, zuster, echtgenoot, echtgenote, geregistreerd partner, zoon of dochter zijn en tenminste 18 jaren oud (section 39(3) van Schedule 1 van de 1983 Act). Verder mag de 'companion' niet meer dan twee kiezers met beperkingen bijstaan gedurende de desbetreffende verkiezingen (section 39(2) van Schedule 1 van de 1983 Act).

In algemene zin is er voor kiezers met een beperking altijd de mogelijkheid om te stemmen per post of via een machtiging (sections 5(3) en (4) van de Representation of the People Act 1985). Dat kan voor de langere duur of alleen voor één verkiezing. Zo maakt section 6 van de 1985 Act het mogelijk voor kiezers die redelijkerwijs niet geacht kunnen worden om in person en zonder assistentie in een stembureau de stem

²³ <https://www.electoralcommission.org.uk/i-am-a/journalist/electoral-commission-media-centre/news-releases-campaigns/voters-with-a-disability-are-reminded-there-should-be-no-barriers-to-them-casting-their-vote-on-7-may>

²⁴ https://www.electoralcommission.org.uk/data/assets/pdf_file/0006/141936/Polling-station-handbook-LGEW.pdf, pp. 20-21

²⁵ https://www.electoralcommission.org.uk/data/assets/pdf_file/0006/141936/Polling-station-handbook-LGEW.pdf, p. 22

uit te brengen vanwege blindheid of andere beperking, om op permanente basis geregistreerd te worden voor 'absent voting', per post of per machtiging. Ingevolge section 8 van de 1985 Act, kan een kiezer een derde persoon aanwijzen als 'gemachtigde' (proxy) om voor hem/haar te stemmen zolang de gemachtigde niet onderwerp is van een wettelijke onmogelijkheid om te mogen stemmen, en zelf een onderdaan van de Commonwealth is of van de Republiek Ierland. De gemachtigde moet zelf eveneens 18 jaren oud zijn en mag niet namens meer dan twee kiezers stemmen, die niet zijn echtgenote, echtgenoot, burgerlijk partner, ouder, grootouder, broer, zuster, kind of kleinkind zijn. De gemachtigde mag de stem uitbrengen in persoon in het stembureau of per post (section 9 van de 1985 Act).

Blinden of slechtzienenden zijn bovendien gerechtigd om gebruik te maken van een 'tactile voting device', hetgeen een plastic hulpmiddel is dat over het stembiljet wordt geplaatst en goed aangeeft waar het kruis te zetten achter de kandidaat van keuze, waardoor assistentie door een derde ('companion' of voorzitter van het stembureau) niet nodig is (section 29 van Schedule 1 van de 1983 Act en section 12 van de Representation of the People Regulations 2001). Alle stembureaus moeten minimaal één groot exemplaar van het stembiljet hebben, en in het stembureau ophangen ter ondersteuning van slechtzienenden (section 29 van Schedule 1 van de 1983 Act). Deze grote plaat kan ook andere kiezers behulpzaam zijn en kiezers mogen een kopie ervan meenemen in het stemhokje, ook al dient de stem zelf op het originele stembiljet te worden aangebracht.²⁶

5. Hoe kan hulp worden ingericht? Waar kan hulp plaatsvinden, buiten of ook in het? Is er een specifieke procedure van toepassing in het stembureau? Zijn er aparte stembiljetten met een groter lettertype, een stemhokje dat is ingericht voor visueel beperkten, dan wel een stemhokje geschikt voor rolstoelen?

Zoals hierboven al aangegeven mag een kiezer bij het stemmen worden bijgestaan door een 'companion' of door de voorzitter van het stembureau. Het is aan de voorzitter om een kiezer, op diens verzoek, toe te staan om met bijstand te stemmen, na ervan te zijn overtuigd dat de kiezer zonder assistentie niet kan stemmen of niet kan lezen (sections 38 en 39 van Schedule 1 van de 1983 Act). Wanneer de kiezer gebruik maakt van een 'companion', moet de voorzitter wel nagaan of de 'companion' gekwalificeerd is om de kiezer bij te staan. Teneinde in aanmerking te komen als 'companion' moet men zelf kiesgerechtigd zijn in de desbetreffende verkiezingen of de vader, moeder, broer, zuster, echtgenote/echtgenoot, burgerlijk partner, zoon of dochter zijn en 18 jaar oud (section 39(3) van Schedule 1 van de 1983 Act); verder mag een 'companion' niet meer dan twee kiezers met beperking bijstaan bij dezelfde verkiezingen. De 'companion' dient een verklaring af te leggen dat hij/zij aan deze criteria voldoet. Wanneer door de voorzitter toestemming is gegeven gebruik te maken van een 'companion' kan alles wat een kiezer zelf kan doen tijdens het stemproces worden gedaan door of met bijstand van de 'companion'.

²⁶ <https://www.electoralcommission.org.uk/i-am-a/journalist/electoral-commission-media-centre/news-releases/campaigns/voters-with-a-disability-are-reminded-there-should-be-no-barriers-to-them-casting-their-vote-on-7-may>

Procedureel gezien mag een ‘companion’ het stembokje binnengaan samen met de kiezer; wel moet worden verzekerd dat andere kiezers niet kunnen horen welke keuzes worden gemaakt door de kiezer met ‘companion’. Een assistentie door ‘companion’ of door de voorzitter van het stembureau moet worden genoteerd. Verder is het mogelijk dat de voorzitter de instructies die bovenaan op het stembiljet staan alsmede de lijst met kandidaten voorleest voor de kiezer als deze niet goed weet hoe te stemmen.²⁷

Het voordeel van assistentie bij het stemmen ten opzichte van het stemmen met gemachtigde (proxy), is dat de kiezer aanwezig kan zijn in het stembureau en de helper instructies kan geven hoe te stemmen. Maar, hoewel de regels redelijk gedetailleerd zijn over wie assistentie mag geven, er zijn geen nadere regels over het hoe van de assistentie anders dan de regels waarnaar hierboven is verwezen.

6. Wie kan helpen?

Om in aanmerking te komen als een ‘companion’ moet men gerechtigd zijn voor de desbetreffende verkiezingen, of de vader, moeder, broer, zuster, echtgenoot/echtgenote, burgerlijk partner, zoon of dochter van de kiezer zijn alsmede minimaal 18 jaren oud (section 39(3) van Schedule 1 van de 1983 Act); verder mag men niet meer dan twee kiezers met beperkingen bijstaan bij dezelfde verkiezingen. Overigens mag de voorzitter van het stembureau een kiezer bijstaan.

Om te kwalificeren als gemachtigde (proxy), mag men niet juridisch zijn uitgesloten van het kiesrecht en kiesgerechtigd zijn, alsmede ingezetene van de Commonwealth of van de Republiek Ierland. Verder moet men minimaal 18 jaren oud en mag men niet gemachtigde zijn van meer dan twee kiezers, die niet zijn echtgenoot/echtgenote, burgerlijk partner, grootouder, broer, zuster, kind of kleinkind (section 8 van de 1985 Act).

7. Wie houdt toezicht op de uitvoering van bovenbedoelde voorschriften?

De bevoegde ‘returning officer’ verzekert de goed voortgang van verkiezingen zoals neergelegd in de parlementaire verkiezingsregels ingevolge Schedule 1 van de 1983 Act (section 23 van de 1983 Act). In de stembureaus is het aan de voorzitter om erop toe te zien dat een kiezer de assistentie krijgt en dat ‘companions’ de noodzakelijke kwalificaties bezitten. Het verschaffen van valse informatie is een strafbaar feit (section 13D van de 1983 Act).

²⁷ https://www.electoralcommission.org.uk/_data/assets/pdf_file/0006/141936/Polling-station-handbook-LGEW.pdf, pp. 20-21

ZWEDEN

1. (De reikwijdte van) het kiesrecht

De Zweedse constitutie bestaat uit vier documenten: The Instrument of Government (IG), the Act Succession; the Freedom of the Press Act en the Fundamental Law on Freedom of Expression (Chapter 1, art. 3 van de IG). In Hoofdstuk 3 van de IG, is geregeld dat de Riksdag wordt verkozen bij vrije, geheime en directe verkiezingen, via politieke partijen maar met de mogelijkheid voor kiezers om een voorkeur aan te geven (art. 1). Kiesgerechtigd is iedere Zweedse onderdaan die in Zweden woont of die in Zweden heeft gewoond en a8 jaren of ouder is.

2. Hoe ziet het stembiljet eruit?

In Zweden zijn er drie verschillende stembiljetten (Hoofdstuk 6, section 1 van de Election Act): stembiljetten die dienen voor de aanduiding van de verschillende verkiezingen (bij voorbeeld Riksdag of gemeentelijke verkiezingen) en de partijen waarvoor kan worden gestemd; stembiljetten die de desbetreffende verkiezingen aanduiden, de politieke partijen en gegevens over de kandidaten met het oog op voorkeursstemmen; of stembiljetten die alleen de desbetreffende verkiezingen aanduiden en de rest open laten zodat kiezers hun eigen voorkeuren in eigen bewoordingen kunnen aangeven. Voor de eerste twee soorten stembiljetten is het mogelijk om enkel verdere informatie op te nemen zoals gegevens over het kiesdistrict waarvoor het is bestemd of andere relevante administratieve informatie (section 2 van hoofdstuk 6 van de Election Act). In ieder geval moeten stembiljetten voor een soort verkiezing dezelfde kleur en omvang hebben -A6- (section 4 van hoofdstuk 6 van de Election Act).

3. Hoe wordt de toegankelijkheid van de verkiezingen voor kiezers met verstandelijke beperkingen in Zweden bevorderd? Zijn er aanvullende maatregelen aangaande de toegankelijkheid van verkiezingen, bij voorbeeld via informatie of lesprogramma's?

De Zweedse Riksdag verschaft informatie over haar verkiezingen op haar website <http://www.riksdagen.se/sv/>. Deze informatie is beschikbaar in het Zweeds, in gemakkelijk leesbaar Zweeds, gebarentaal en in een audio versie. De informatie in het gemakkelijk leesbare Zweeds heeft minder tekst en is veel korter dan de officiële versie.

4. Is hulp mogelijk? Voor welke groepen kiezers en hoe worden die gedefinieerd? Welke vormen van hulp zijn in de regels beschreven: bij voorbeeld: uitleg, fysieke hulp, voorlezen van het formulier/stembiljet, het zetten van het kruis op het stembiljet, dwz het echte uitbrengen van de stem?

Section 3 van hoofdstuk 7 van de Election Act geeft kiezers die niet hun stem kunnen uitbrengen vanwege een belemmering ('impairment') de mogelijkheid om assistentie te vragen van de 'voting clerks' of van ieder ander, voor zover zulks noodzakelijk is. Het begrip belemmering ('impairment') is niet nader omschreven; evenmin is een onderscheid gemaakt tussen fysieke en intellectuele beperkingen. Section 3a maakt het mogelijk voor kiezers die ten gevolge van ziekte, belemmering of leeftijd, niet een 'vote reception point' kunnen bereiken, om hun stembiljet mee te geven aan een 'mobile voting clerk'.

In het geval een stembureau niet toegankelijk is voor kiezers met belemmeringen, mogen de 'voting clerks' de enveloppen met daarin de stembiljetten van deze kiezers in ontvangst nemen buiten het 'vote reception point', mits dit op een veilige manier kan gebeuren (section 7a van hoofdstuk 8 van de Electoral Act).

Een andere mogelijkheid is om te stemmen per boodschapper (messenger). Ingevolge section 4 van hoofdstuk 7 van de Election Act, mogen kiezers die ten gevolge van ziekte, belemmering of leeftijd niet naar een stembureau kunnen gaan (en dit geldt ook voor gedetineerden), hun stembiljet door een 'messenger' laten afleveren. De boodschapper moet zijn de echtgenote/echtgenoot, of samenwonende partner, kinderen, kleinkinderen, ouders of broers en zusters, iemand die de kiezer in een professionele hoedanigheid verzorgt, of anderszins diens persoonlijke zaken regelt, postbezorging per Posten AB of werknemers in a detentiecentrum of strafinrichting (section 5 van hoofdstuk 7 van de Election Act). In ieder geval moet een 'messenger' minimaal 18 jaren zijn.

Stemmen per post is eveneens mogelijk maar alleen voor kiezers die in het buitenland verblijven, of aan boord van een schip in het buitenland; dus niet voor kiezers met een beperking die in Zweden wonen (section 11 van hoofdstuk 7 van de Election Act).

5. Hoe kan hulp worden ingericht? Waar kan hulp plaatsvinden, buiten of ook in het? Is er een specifieke procedure van toepassing in het stembureau? Zijn er aparte stembiljetten met een groter lettertype, een stemhokje dat is ingericht voor visueel beperkten, dan wel een stemhokje geschikt voor rolstoelen?

Wanneer een kiezer per 'messenger' stemt moet hij/zij het stembiljet in aanwezigheid van de 'messenger' en een getuige in de enveloppe stoppen (tenzij de 'messenger' een postbezorger is op het platteland), waarbij beide een en ander moeten aantekenen op de enveloppe (section 7 van Chapter 7 van de Electoral Act). Zowel de getuige als de 'messenger' moeten 18 jaren oud zijn. Kiezers die niet bekend zijn aan de boodschapper moeten zich identificeren; als dat niet gebeurt mag de 'messenger' het stembiljet niet in ontvangst nemen (section 9 van hoofdstuk 7 van de Electoral Act). Een boodschapper die niet bekend is aan de 'voting clerks' moet eveneens zichzelf identificeren (section 8 van hoofdstuk 8 van de Electoral Act). Wanneer een enveloppe niet aan bovenstaande voorwaarden voldoet of wanneer de 'messenger' zich niet kan identificeren, mag de 'voting clerk' de stem niet accepteren (section 9 van hoofdstuk 8 van de Electoral Act).

6. Wie kan helpen?

Om te kunnen kwalificeren als ‘messenger’ moet men in een van de volgende relaties tot de kiezer staan: echtgenoot/echtgenote, samenwonende partner, kind, kleinkind, ouder, broer of zus; iemand die de kiezer professioneel verzorgt of iemand die de zaken van de kiezer regelt, of een landelijke postbode in dienst bij Posten AB of een werknemer in een detentiecentrum of strafinrichting (section 5 van Chapter 7 van de Election Act). Een ‘messenger’ moet minimaal 18 jaren zijn.

In het stembureau mogen de ‘voting clerks’ een kiezer bijstaan in het stemproces; dat mag ook gebeuren door ‘another person’, hoewel de wet niet nader aangeeft wie zo’n andere persoon mag zijn (section 3 van hoofdstuk 7 van de Election Act).

7. Wie houdt toezicht op de uitvoering van bovenbedoelde voorschriften?

Er is een centrale nationale kiesautoriteit die de overall verantwoordelijkheid heeft voor de gang van zaken bij verkiezingen (section 1 van hoofdstuk 3 van de Election Act) maar in de stembureaus is het aan de ‘voting clerks’ om de noodzaak van assistentie te verifiëren evenals de eisen gesteld aan een ‘messenger’.

CONCLUSIES

Het dilemma waar regelingen, indien zij zijn getroffen, zich op richten is het kunnen verzoenen van het vrije en geheime stemrecht met het kunnen mogelijk maken van het uitbrengen van een stem door een kiezer met een (verstandelijke/fysieke) beperking.

Dat is gebeurd door bij voorbeeld te stipuleren dat de kiezer helder en eenduidig in staat is aan een hulp zijn/haar stem te kunnen aangeven. Soms wordt expliciet opgedragen aan een 'election official' om aanwezig te zijn en toe te zien op de situatie wanneer assistentie gegeven wordt bij het uitbrengen van de stem. Zo'n election official kan lid zijn van het desbetreffende stembureau, of anderszins een formele hoedanigheid als 'election official' hebben.

Indien assistentie is toegestaan kan die veelal gegeven worden door een 'election official'/stembureau; ook is er daaraan een rol gegeven voor het opmaken van een proces verbaal of er op toezien dat er een ondertekende verklaring van assistentie is, als wel dat het stemgeheim wordt gewaarborgd. Over een beoordeling van fysieke of mentale belemmering zwijgen de regels; dat is ook het geval omdat als er regels zijn, deze ook wel toestaan een assistentie naar eigen keuze mee te nemen.

Gewaarborgd moet uiteraard worden dat het stemproces geheim is en dat de kiezer zelf, persoonlijk en zelfstandig aangeeft waarop hij/zij wil dat de helper de stem uitbrengt. Daarop toe te zien is een belangrijke rol voor stembureau/'election official'.

Teneinde verder te kunnen garanderen dat er geen vormen zijn van onbehoorlijke beïnvloeding worden er overigens eisen gesteld aan de hulp: die eisen variëren van leden van het stembureau, het opmaken van een proces verbaal dan wel ondertekenen van een verklaring, aan zelf mee te brengen assistentie.

Ook wordt een enkele maal de kiezer mogelijk gemaakt thuis te stemmen, dan wel per post, of per volmacht (proxy).

Ten aanzien van kiezers met een verstandelijke beperking hebben we niet gezien dat er directe aanpassingen zijn gedaan op het stembiljet, anders dan voorschriften die bepalen dat het stembiljet aan specifieke eisen moet voldoen, met een helder lettertype dan wel de plaatsing van het hokje dat dient te worden angekruist.

Er is uiteraard een relatie tussen complexiteit van een kiesstelsel (met meerdere stemmen, of met de mogelijkheid namen toe te voegen of kandidaten te nummeren op voorkeur) en het vermogen om zelfstandig een stem uit te brengen. Dat soort overwegingen is niet helder aanwezig bij de vraag of en hoe assistentie is toegestaan.

De meeste systemen onderscheiden niet erg specifiek tussen geestelijk en fysieke belemmeringen. Alleen Noorwegen verwijst specifiek naar geestelijke beperking.